

A jogtudomány mint a fogyatékossgtudomány „szolgálóleánya” –

jogtudományi kutatások a fogyatékossgtudomány komplex vizsgálatának szolgálatában¹

Bevezetés

A fogyatékossgtudomány (disability studies) *komplex, inter- és multidiszciplináris* tudományág, amely a tárgykörébe tartozó jelenségeket több oldalról kívánja megközelíteni (Altman, 2001: 97). Így más tudományágak (többek között a szociológia, szociálpolitika, történettudomány, pedagógia, élő természettudományok) mellett a jogtudomány megközelítései is fontosak lehetnek a kutatásokban. Ha ugyanis – a később bemutatandó szociális paradigmára való figyelemmel – a fogyatékossgra mint sajátos társadalmi jelenségre tekintünk, akkor ennek a meghatározásában fontos szerepet játszik a mindenkori tételes jog, miként a különféle társadalmi viszonyok szabályozásában is. Éppen erre a *formai, szabályozási jellegre* való figyelemmel a jogtudomány szükségszerűen kapcsolódik a fogyatékossgtudományi általános kutatásokhoz, annak – Aquinói Szent Tamás kifejezésével élve – szolgálóleányaként, hiszen a jogi szabályozásban a társadalmi folyamatok képeződnek le; s ezeknek a leképeződéseknek a vizsgálata sok fontos elemmel járulhat hozzá a kutatásokhoz.

A fentiekre való figyelemmel cikkemben röviden be szeretném mutatni, hogy a jogtudományi kutatások egy konkrét esetben hogyan kapcsolódhatnak a fogyatékossgtudomány vizsgálataihoz. Ez a konkrét kutatási projekt az OTKA K111917. számú, „*Az esélyegyenlőségtől a Taigetosz-ig?*” c., prof. dr. Könczei György vezetésével zajló projektje, amelyben a jogtudományi vizsgálatokat e sorok szerzője mellett Jakab Nóra, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának munkajogásza végzi.

Cikkemben a főbb kutatási területeket, az egyes főbb területekhez való kapcsolódásukat s az eddig elért főbb eredményeket tekintem át röviden.

Megalapozó kutatások: a fogyatékossgtudomány paradigmáinak hatása a jogi szabályozásra

A kutatás első fázisában azt tekintettük át, hogy a fogyatékossgtudomány különböző megközelítései (paradigmái) miként jelentkeznek a jogi szabályozásban, különösen a hazai jogban. Miként már jeleztem, a fogyatékos személyek társadalmi szerepvállalása kereteinek meghatározásában

fontos szerepe van a jognak mint sajátos társadalmi normarendszernek. Így a megalapozó vizsgálat körében kutatótársammal azt tekintettük át, hogy a különböző fogyatékossgai paradigmák – így a premodern fogyatékossgai paradigmák, de elsősorban a modern paradigmák, mint a medikális, a szociális és az emberi jogias – miként hatottak a fogyatékossggal kapcsolatos jogi szabályokra. E körben az egyes főbb jogágakban megjelenő hatásokat vizsgáltuk, így az alkotmányjogi és nemzetközi jogi szabályokat – a nemzetközi szabályok közül különösen a fogyatékossggal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezményt (CRPD; a 2007. évi XCII. törvény hirdette ki) s az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény (EEJE; az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki) szabályozását és gyakorlatát –, valamint a különböző magán- és közjogi szabályrendszereket. Vizsgálatunkban a fogyatékos személyek élethelyzetét jelentős mértékben befolyásoló polgári jogi, családi jogi, közigazgatási jogi, szociális jogi és munkajogi szabályok elemzésére helyeztük a fő hangsúlyt. Vizsgálódásunk során megállapítottuk, hogy a nemzetközi jogi és az alkotmányjogi keretrendszer erősen épít az emberi jogias és a szociális modellre, s az egyes ágazatok is szélesebb körben törekcsenek a szociális modell alkalmazására, azonban a korlátolt erőforrások szétszétválását garantáló rendszerekben – így többek között a szociális ellátások körében – erősen él a medikális modell (Jakab, Hoffman és Könczei, 2014: 191).

A megalapozó kutatást követően a jogtudományi kérdéskörrel foglalkozó kutatópár megkezdte az egyes részkutatási területeket segítő munkáját, amely jelenleg is folyik. Így a következőkben a most is zajló kutatás főbb kérdéseit tekintem át.

A jogtudomány mint „szolgálóleány” az OTKA K111917. számú kutatásban: a kutatás fő irányai

Elsőként Sándor Anikó és Horváth Péter kutatásaihoz (Sándor, Horváth, 2016: 407–416) kapcsolódóan elkezdtek a fogyatékos gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos főbb jogi kérdések vizsgálatát. Így a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény-

nek s a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény IV. családjogi könyvének elemzésével elsősorban arra kerestük a választ, hogy vannak-e sajátos szabályok a fogyatékos gyermekek örökbefogadásával kapcsolatban, illetve hogy milyen módon mondhat le a vér szerinti szülő a fogyatékos gyermekkel kapcsolatos szülői felügyeleti jogairól. Külön vizsgáljuk, hogy a fogyatékos gyermeket örökbe fogadni szándékozó, majd örökbe fogadó szülők részesülnek-e támogató szociális szolgáltatásokban, s ha igen, akkor milyen jellegűekben. A fenti kutatásokkal elsősorban a tételes jogi környezetet szeretnénk vizsgálni, a rendelkezésre álló erőforrások nem teszik lehetővé a gyámhivatali gyakorlat részletes, jogszociológiai jellegű elemzését, amely eddigi kutatásaink nyomán megfogalmazott hipotézisünk alapján érdekes eltéréseket mutathatna be.

Katona Vanda és Szücs Marianna kutatásaihoz kapcsolódóan elsőként azt elemezzük, hogy miként áll a mai hatályos jogrendben Magyarországon és az Európai Unió tagállamaiban a kényszerabortusz és a kényszersterilizálás kérdése értelmileg akadályozott és/vagy gondnokság alá helyezett, jogilag nem cselekvőképes személyek esetében. Ehhez kötődően külön vizsgáljuk a nemzetközi emberi jogi bírósági gyakorlatot is. A kutatás fókuszában azonban a polgári törvénykönyvnek és a gyermekvédelmi törvénynek, valamint végrehajtási rendeleteinek elemzésével annak a vizsgálata áll, hogy milyen szülői jogai vannak egy cselekvőképességében korlátozott személynek.

Hernádi Ilona és Kunt Zsuzsanna kutatásához (Hernádi, 2015: 88–95.) kapcsolódóan elsősorban arra keressük kutatótársammal a választ, hogy milyen szűrések kötelezőek jogilag a terhesség alatt, és mi történik, ha valaki visszautasítja a kötelező szűrést. Ezekhez kötődően azt is elemezzük, hogy az anya jogilag felelősségre vonható-e, ha nem vesz részt a szűréseken. Jogi vizsgálataink fókuszában mindezek mellett az is áll, hogy miben különböznek a fogyatékosnak és az egészségesnek diagnosztizált magzatra vonatkozó rendelkezések. Ezek a kérdések szorosan kapcsolódnak a magzati jogok kérdésköréhez s ahhoz, hogy ezek – a magyar Alkotmánybíróság által az élethez való jog intézményének védelmét szolgáló – rendelkezések egyenlően illetnek-e meg minden magzatot, vagy vannak-e különbségek, és ha igen, mekkorák ezek. Idetartozóan azt is vizsgáljuk, hogy az orvosokra milyen törvénybeli kötelezettségek vonatkoznak a várandós anyák tájékoztatásáról a rizikókat, illetve a fogyatékoság lehetőségét, következményét illetően. A magyar szabályozás vizsgálata mellett összehasonlító elemzést is végzünk, amikor elemezzük, hogy külföldön léteznek-e olyan jogrendszerek, amelyek az abortuszt illetően nem tesznek különbséget az ilyen vagy olyan diagnózisú magzatok között.

Mindezeket túl törekedtünk arra is, hogy a foglalkoztatás és a munkaerőpiac törvényszerűségeinek vizsgálatát követően feltárjuk a fogyatékosággal élő személyek foglalkoztatását lehetővé tevő (vagy éppen gátló) munkajogi szabályozás pontjait. Ehhez kapcsolódóan szociális jogi kutatást is végeztünk, amely a fogyatékosággal élő személyek szociális ellátórendszerben elfoglalt helyét vizsgálta; mindez a rászorultsági alapon járó és a biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátások alapos vizsgálatát jelentette.

Záró gondolatok

A fentiekből is látható, hogy a jogtudományi kutatás miként jelenik meg „szolgálóleányként”, azaz hogyan nyújthat fontos ismereteket a különféle, az OTKA-kutatás egyes részterületein vizsgált jelenségek pontosabb megértéséhez. Ez a helyzet – az Aquinói Szent Tamás által alkalmazott kifejezésben foglaltakhoz képest kissé eltérően – nem alárendeltséget, hanem partnerséget jelent, amelyben egy másik társadalomtudomány – a jogtudomány – eredményei is segítik a sokoldalú kutatást, kifejezve ezzel is a fogyatékoságtudomány multi- és interdiszciplináris jellegét.

¹ A cikk megjelenését az OTKA K111917. sz., Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig? című kutatási projektje támogatta.

Hoffman István,

az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának közigazgatási jogásza

Felhasznált irodalom

- Altman, B. M. (2001): Disability Definitions, Models, Classification, Schemes and Applications, in: Albrecht, G. L., Seelman, K. L. and Bury, M. (eds.): Handbook of Disability Studies (SAGE: Thousand Oaks, London, New Delhi) pp. 97–122.
- Hernádi, I. (2015): Problémás testek: Nőiség, szexualitás és anyaság testi fogyatékosággal élő magyar nők önreprezentációjában. PhD-disszertáció (Pécsi Tudományegyetem BTK: Pécs)
- Jakab, N., Hoffman, I., Könczei, Gy. (2014): Labour and Social Law Policies in the Context of Critical Disability Studies. *Zeitschrift für ausländisches und internationales Arbeits- und Sozialrecht* Vol. 28. No. 2., pp. 186–207.
- Katona, V., Szücs, M. (2016): Parenting in the lives of persons with intellectual disabilities. Előadás a Parenting and Personhood: Cross-cultural perspectives on family-life, expertise, and risk management konferencián, University of Kent, Canterbury, 2016. június 24. (2016)
- Sándor, A., Horváth, P. L. (2016): „Kann ich auch eine Familie haben?": Über das Recht behinderter Kinder auf eine Familie, In: Ingeborg Hedderich, Raphael Zahnd (hrsg.): Teilhabe und Vielfalt: Herausforderungen einer Weltgesellschaft (Klinkhardt: Bad Heilbrunn), pp. 407–416.